

PHILOSOPHICAL AND LEGAL ASPECTS OF UNDERSTANDING LEGAL REALITY

Muzaffar Botirov

senior lecturer

Gulistan State University

Gulistan, Uzbekistan

E-mail: muzaffarbotirov4.04@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: law, legal reality, legal consciousness, legal philosophy, law, legal mechanism, social institutions, legal norm, social values, legal statehood.

Received: 12.03.25

Accepted: 14.03.25

Published: 16.03.25

Abstract: In this article, the ethical aspects of understanding the legal reality and its role in ensuring the rule of law, the development of legal reality in the conditions of the new Uzbekistan, the role of social institutions in this direction, the trends in the development of legal consciousness and legal culture of citizens, and its role in the development of the state and society are tried to be covered from a philosophical, legal and theoretical point of view.

ҲУҚУҚИЙ РЕАЛЛИКНИ АНГЛАШНИНГ ФАЛСАФИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Музаффар Ботиров

катта ўқитувчи

Гулистон давлат университети

Гулистон, Ўзбекистон

E-mail: muzaffarbotirov4.04@gmail.com

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: ҳуқуқ, ҳуқуқий реаллик, ҳуқуқий онг, ҳуқуқ фалсафаси, қонун, ҳуқуқий механизм, ижтимоий институтлар, ҳуқуқий норма, ижтимоий кадриятлар, ҳуқуқий давлатчилик.

Аннотация: Мазкур мақолада ҳуқуқий реалликни англашнинг ахлоқий жиҳатлари ва қонун устуворлигини таъминлашдаги роли, янги Ўзбекистон шароитида ҳуқуқий реалликни ривожлантириш, ижтимоий институтларнинг бу йўналишдаги роли, фуқароларнинг ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятини ривожланиш тенденциялари, давлат ва жамият таракқиётидаги ўрни фалсафий-ҳуқуқий, назарий жиҳатдан ёритилишига ҳаракат қилинган.

ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПОНИМАНИЯ ПРАВОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ**Музаффар Ботиров***старший преподаватель**Гулистанский государственный университет**Гулистан, Узбекистан**E-mail: muzaffarbotirov4.04@gmail.com***О СТАТЬЕ**

Ключевые слова: право, правовая реальность, правосознание, философия права, право, правовой механизм, социальные институты, правовая норма, социальные ценности, правовая государственность.

Аннотация: В данной статье рассматриваются этические аспекты понимания правовой реальности и ее роли в обеспечении верховенства права, развитие правовой реальности в условиях нового Узбекистана, роль социальных институтов в этом направлении, тенденции развития правовое сознание и правовая культура граждан, его роль в развитии государства и общества пытаются быть освещены с философско-правовой и теоретической точки зрения.

Жаҳонда ҳуқуқий нормалар ва тамойиллар нафақат расмий қонунлар ва қоидалар билан шакллантирилади, балки уларга янги маъно ва долзарблик берувчи асосий маданият ва ижтимоий қадриятлар ҳам сингдирилади. Шу нуқтаи назардан, ҳуқуқий реалликни ўрганиш ҳуқуқ фалсафаси ва у фаолият юридадиган ижтимоий маданият контекст ўртасидаги ўзаро таъсирни тушуниш долзарб аҳамият касб этади.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида ҳуқуқий давлатчиликни мустаҳкамлаш, ҳуқуқий муҳитни такомиллаштириш, иқтисодиётни либе-раллаштиришга қўмаклашиш борасида салмоқли ислоҳотлар олиб борилмоқда. Бу ижтимоий-маданият омиллар биргаликда Янги Ўзбекистонда ривож-ланаётган ҳуқуқий воқеликка ҳисса қўшиб, мамлакатнинг янада адолатли ва илғор жамиятга интилишларини акс эттиради. Жонажон Ўзбекистонимиз ривожланишнинг янги даврига қадам қўйди. Эришган натижаларимиз тарихга айланиб, олдимизда янги ҳаётини заруратлар ва уларни амалга ошириш бўйича улкан вазифа ва имкониятлар пайдо бўлмоқда.

Дарҳақиқат, демократик ҳуқуқий давлатда қонунлар ижроси давлат бошқаруви тизимига, жамоатчилик ва ўзаро назорат механизмларининг шаффофлигига, фуқаролик жамияти ва қонун устуворлигига боғлиқ. Зеро, Янги Ўзбекистон - демократик қонунлар, юксак ҳуқуқий маданиятга эга фуқаролар мамлакатидир. Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислоҳотларнинг фалсафаси ҳам, мақсади ҳам шундан иборат. Бу ерда давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, «Асосий масала-қонунларнинг мазмун-моҳиятини халқи-мизга ва масъул ижрочиларга ўз вақтида етказиш, уларнинг

ижросини тўғри ташкил этиш ҳамда қонун талабларига қатъий амал қилишни таъминлашдан иборатдир».

Янги Ўзбекистонда ҳуқуқий воқелик ривожига таъсир кўрсатувчи ижтимоий-маданий омиллар кўп қиррали ва ўзаро боғлиқ бўлиб, тарихий мерослар, ҳозирги замон ислохотлари ва жамият эҳтиёжлари ўртасидаги динамик ўзаро таъсирни ўзида акс эттиради.

“Мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тарақ-қиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантириш” - бугунги куннинг муҳим масаласидир. Маданиятда чуқур илдиз отган одатий қонунлар ва низоларни ҳал қилишнинг анъанавий усуллари замонавий ҳуқуқий амали-ётларга таъсир қилишда давом этмоқда. “Конституция ва қонунларнинг устуворлигини таъминлаш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг ишончли химоя қилинишини таъминлашни суд-ҳуқуқ ислохотларининг бош мезонига айлантириш” асосий вазифадир.

Суд-ҳуқуқ ислохотлари суд ҳокимиятининг мустақиллиги, шаффофлиги ва ҳуқуқий тизимда самарадорлигини таъминлаш борасидаги саъй-ҳаракатлар, жумладан, маъмурий судларни ташкил этиш ва жиной судлов тизимидаги ўзгаришларни ўзида акс эттиради. Зеро, «Қонун устуворлигини таъминлашда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, фуқароларни қонунга ҳурмат руҳида тарбиялаш, қонунлар мазмун-моҳиятини халқимиз ва ижрочиларга ўз вақтида етказиш, уларнинг ижросини тўғри ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга».

Бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида марказлаштирилган режа-лаштирилган иқтисодиётдан бозорга йўналтирилган иқтисодиётга ўтишни қўл-лаб-қувватлаш учун ҳуқуқий тузатишлар, жумладан мулк ҳуқуқи, тадбиркорлик фаолиятини тартибга солиш ва хорижий инвестициялар тўғрисидаги қонунлар устувор аҳамият касб этмоқда.

Ривожланаётган ҳуқуқий ландшафтга ҳисса қўшиши мумкин бўлган яхши тайёрланган юридик мутахассисларни тайёрлаш учун ҳуқуқий таълимни ислоҳ қилиш ҳамда аҳолининг қонуний ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳақидаги тушун-часини ошириш, шу орқали ҳуқуқий маданиятни юксалтириш дастурлари ҳам ҳуқуқий реалликни ижтимоий-маданий асосларини шакллантиришда долзарб аҳамият касб этмоқда.

Республикамизнинг етук олимлари, жумладан, А. Агзамходжаев, А.Азизхўжаев, Ҳ.Бобоев, У.Таджиханов, А.Саидов, З.Исломов, М.Файзиев, Х.Одилқориев, Э.Халилов, Л.И.Бойко, М.Муҳамедов, Ф.Муҳитдиновлар томо-нидан демократик давлатда ҳуқуқий реалликни қарор топтириш муаммо-ларининг фалсафий-ҳуқуқий жиҳатлари ёритилган. Мазкур тадқиқотларда ҳуқуқий реаллик ва демократик тамойиллар қандай ўрнатилиши, талқин қилиниши ва амалга оширилишини ўрганишга алоҳида эътибор қаратилган. Бу муаммолар ҳуқуқ ва демократия ўртасидаги муносабатларни, демократик кадриятларни қўллаб-қувватлашда ҳуқуқий институтларнинг ролини таҳлил қилишни ўз ичига олади.

Демократик давлатда ҳуқуқий реалликнинг асосий жиҳати сифатида инсон ҳуқуқлари муҳимлигини таъкидланади. Бунда шахс ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг амалдаги ҳуқуқий механизмлари қандай татбиқ этилиши ва қўллаб-қувватланиши қизғин муҳокама қилинади. Мазкур олимлар ушбу мавзуларни кўриб чиқиш орқали демократик давлатдаги ҳуқуқий реалликнинг мураккаблиги ва динамикасини чуқурроқ тушунишга ҳисса қўшадилар, адолатни таъминлаш, ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ва демократик институтларнинг самарали фаолиятини таъминлашда қонунчилик асосларининг муҳимлигини таъкидлайдилар.

Демократик давлат куриш турли ижтимоий ва миллий-мафкуравий масалаларни ҳуқуқий реаллик доирасида ҳал қилишни назарда тутди. Жамиятда ҳуқуқий реаллик қонун олдида тенглигини ва қонун олдида жавобгарлигини таъминлайдиган мустаҳкам ҳуқуқий базани яратиш асосида ривожланиб боради. Шунингдек, фуқароларда қонунга ҳурмат ва қонуний ҳуқуқ ва мажбуриятларни тушунишни тарбияловчи ҳуқуқий маданиятни ошириш бу жараёнда қонунийлик ва фуқаролик масъулияти маданиятини тарбиялаш мақсадида ҳуқуқий таълим ва аҳоли ўртасида мустаҳкам алоқани ўрнатиш устувор аҳамият касб этади.

Ҳуқуқий реалликнинг табиати кўпинча фалсафада муҳокама қилинади. Ҳуқуқий позитивизм ҳуқуқни инсон ҳокимияти томонидан яратилган қоидалар тизими деб қарайди, табиий ҳуқуқ назарияси эса ҳуқуқ инсон табиатига хос ахлоқий тамойиллардан келиб чиқади.

Ҳуқуқий реаллик, Иммануил Кантнинг фикрича, автономия, эркинлик ва шахсларнинг умуминсоний қонунларга мувофиқ ҳаракат қилишнинг ахлоқий бурчи тамойилларига асосланиши керак.

Георг Вилгелм Фридрих Гегел қонунни жамиятнинг ахлоқий ҳаётининг ифодаси сифатида кўради. У ҳуқуқий тизимлар жамоавий иродани амалга ошириш ва руҳнинг тарихий ривожланиши деб ҳисоблаган (Геист). Ҳуқуқий реаллик диалектик жараён бўлиб, давлат ичидаги низолар ва қарорлар орқали ривожланади.

Немис файласуфи Гартман ҳақиқатнинг турли қатламларини (жонсиз, органик, психологик ва руҳий) фарқлаб, қатламли онтологияни ишлаб чиқади. Ҳуқуқий реаллик нуқтаи назаридан Гартман ҳуқуқ ижтимоий ва маданий ҳодисаларнинг юқори қатламларида мавжуд бўлиб, одамларнинг ўзаро таъсирининг маънавий-ахлоқий жиҳатларини акс эттиради, деб таъкидлаши мумкин.

Ҳуқуқий реалликни шакллантиришда тақсимловчи ва процессуал адолат назариялари ҳал қилувчи рол ўйнайди. Инсон ҳуқуқларининг фалсафий асослари ҳуқуқий реалликни белгилашда муҳим аҳамиятга эга. Ҳуқуқларнинг универсаллиги, ажралмаслиги ва ўзаро

боғлиқлиги жамиятлар ҳуқуқий норма-ларни қандай қуриш ва амалга оширишга таъсир қилади.

Жамиятдаги ҳуқуқий реалликни аниқлаш фалсафий ва сиёсий омилларнинг мураккаб ўзаро таъсиридан иборат. Ҳуқуқнинг табиати, манбалари ва асослари ҳақидаги фалсафий изланишлар асосли тушунчани беради, сиёсий жиҳатлар эса ҳуқуқ тизимларининг амалда амалга оширилиши ва фаолият юритишини шакллантиради. Улар биргаликда меёрий тамойилларни ҳам, амалий муло-ҳазаларни ҳам акс эттирувчи динамик ва ривожланаётган ҳуқуқий реалликни яратадилар.

Демократик давлат ва фуқаролик жамиятидаги ҳуқуқий реалликнинг фалсафий ва ҳуқуқий жиҳатлари бир-бири билан чуқур боғланган. Фалсафий тамойиллар ҳуқуқий тизимлар учун ахлоқий ва меёрий асосни таъминлайди, ҳуқуқий асослар эса бу тамойилларни амалда қўлланилиши мумкин бўлган қоидалар ва институтларга айлантиради. Демократик давлат ва фуқаролик жамияти қурилиши фалсафий ғоялар ва ҳуқуқий механизмларнинг узлуксиз интеграциялашувига боғлиқ. Ушбу интеграция демократик тамойилларнинг нафақат интилиш, балки амалда амалга оширилишини таъминлайди.

Ҳуқуқий реалликни англашнинг маънавий-ахлоқий ва сиёсий жиҳат-ларини қонун устуворлигини таъминлашдаги ролини тадқиқ қилиш ҳамда аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва оммавий ахборот воситалари фаолиятини ривожлантиришнинг ҳуқуқий реалликка таъсирини очиқ бериш бугунги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Бунинг учун;

- глобаллашув шаротида ҳуқуқий реалликни ривожлантиришда ижти-мой институтларнинг роли ҳамда Ўзбекистонда ҳуқуқий реалликнинг ёшлар онги ва дунёқарашини юксалтиришдаги ўрни ва аҳамиятини асослаш;

- ҳуқуқий реалликни ривожлантириш маънавий-ахлоқий ва ижтимоий-маданий механизмлари ва маърифатли жамият ғоясининг ҳуқуқий реалликни ривожлантиришдаги стратегик имкониятларини белгилашга оид илмий тавси-ялар ишлаб чиқиш зарур.

Хулоса қилиб айтганда, ҳуқуқий реаллик ривожига таъсир этувчи ижтимоий-маданий омиллар бўйича олиб борилган тадқиқотлар ҳуқуқий тизим самарадорлигини ва жамоатчилик фикрини сезиларли даражада ошириши мумкин бўлган амалий тушунчаларни беради. Шу боисдан ҳам мазкур тадқиқотда амалий стратегияларга интеграциялаш орқали Ўзбекистон барқарор ривожланиш, ижтимоий адолат ва қонун устуворлигини қўллаб-қувватловчи, миллатнинг ўзига хос маданий контекстини акс эттирувчи ҳуқуқий муҳитни ривожлантириши мумкинлиги;

Ҳуқуқий реаллик ҳақидаги фалсафий қарашларнинг замонавий ҳуқуқ нормаларида акс этиши фанлараро тадқиқотларни қиёсий ўрганиш, ҳамда ҳуқуқий реаллик ҳақидаги

фалсафий парадигмаларнинг ўзига хослиги замонавий ҳуқуқий тизимлар инсон ҳуқуқлари ва адолатни таъкидлайдиган табиий ҳуқуқ тамойилларини ўз ичига олиши каби қарашлар асосида илмий асосланган тавсиялардан ҳуқуқий реаллик элементларининг ўзгартирувчи ролини аниқлашга хизмат қилган.

Ҳуқуқий реалликни ривожлантиришнинг ижтимоий-фалсафий, ахлоқий-маданий омилларини тадқиқ қилиш натижасида олинган назарий хулосалар бу борадаги илмий қарашларни, ижтимоий-ҳуқуқий ёндашувларни бойитишга, жамиятни модернизация қилишнинг назарий асосларини такомиллаштиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сон.

2. “Ўзбекистон -2030” стратегияси тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон Фармони.

3. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлигининг веб-сайти – <http://uza.uz>.

4. Ш.Мирзиёев Янги Ўзбекистон стратегияси.–Тошкент. “Ўзбекистон” нашри-ёти, 2021.

5. Ш.Мирзиёев Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент. “Ўзбекистон” нашри-ёти, 2021.

6. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т. 1. – Т.: «Ўзбекистон» НМИУ, 2017.

7. Агзамходжаев А. Правовые основы государственной независимости Республики Узбекистан. Отв.ред. А.Х.Саидов. -Тошкент: Ўзбекистон, 1993.

8. Гегель Г.В.Ф. Основы философии права / Гегель. - Санкт-Петербург: П.П. Сойкин, ценз. 1904.

9. Мусаев Ф. Ўзбекистонда демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуришнинг фалсафий-ҳуқуқий асослари. Дис. ... фалсафа фан. д-ри. - Тошкент., 2008.